

PRESERVACIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI FOTOGRÀFIC DEL CENTRE D'IMATGES DE TARRAGONA / L'ARXIU

Blanca Gas Sancho

La protecció, gestió, conservació i difusió del patrimoni fotogràfic és la missió principal del Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu. Les estratègies per apropar a la ciutadania allò que custodiem són diverses i es converteixen en un aspecte essencial en el treball de gestió vinculat al patrimoni fotogràfic.

The protection, management, conservation and diffusion of the photographic heritage is the main mission of the Image Center of Tarragona / L'Arxiu. The strategies to be adopted by the citizens are diverse and are an essential aspect in the management of photographic heritage.

PARAULES CLAU:
patrimoni fotogràfic,
preservació, difusió,
fotografia, exposicions,
publicacions, TIC

KEYWORDS:
photographic heritage,
preservation, diffusion,
photography, exhibitions,
publications, ICT

◆ El patrimoni fotogràfic

En el preàmbul de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, es manifesta que el patrimoni cultural és un dels testimonis fonamentals de la trajectòria històrica i d'identitat d'una collectivitat nacional. Els béns que l'integren constitueixen una herència insubstituïble, que cal transmetre en les millors condicions a les generacions futures. La protecció, la conservació, l'acreciment, la investigació i la difusió del coneixement del patrimoni cultural és una de les obligacions fonamentals que tenen els poders públics. En aquest patrimoni documental, tot i que menys conegut, s'integra també el patrimoni documental fotogràfic.

L'invent de la fotografia es presenta de manera oficial per primera vegada a París el 1839 amb la presentació del Daguerreotip. Per a un autor del segle XIX, la fotografia com a invent era simplement una successió d'èxits en el camp de la física, de la química i de les òptiques, el que s'estudiava era bàsicament la història d'una tècnica, però no hi havia lloc per a valorar les imatges com un fenomen cultural. En canvi, amb l'entrada del segle XX, una nova generació comença a valorar les imatges i els autors que les fan possibles no només des d'una perspectiva tècnica sinó com a obres artístiques amb un valor cultural acceptat socialment. Aquest canvi de concepció originat a principis del segle XX i que s'ha mantingut fins a l'actualitat és el que ha propiciat l'aparició d'institucions fermament decidides a apostar per la conservació i la difusió del patrimoni fotogràfic, com és el cas del Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu.

El Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu, a partir d'ara CIT/L'Arxiu, creat el 2013 i ubicat al magatzem 2 de l'Espai Tabacalera és la secció del Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de l'Ajuntament de Tarragona que s'encarrega de la gestió, tractament, preservació i difusió del patrimoni fotogràfic de la ciutat. La fotografia a causa de la seva idiosincrasia específica, totalment diferenciada de les fonts escrites tradicionalment utilitzades, havia quedat relegada a un segon pla com a font documental. Avui en dia, però, ja ningú dubta del seu valor històric, documental i cultural; s'ha convertit en un recurs imprescindible per a explicar la història contemporània i un objecte a protegir.

El concepte patrimoni fotogràfic no s'ha de limitar de manera única i exclusiva a les còpies positivades, ja que aquestes són només el resultat final del treball del fotògraf, allò que ha entregat al client amb una finalitat purament comercial i amb una intervenció subjectiva en el procés. Patrimoni fotogràfic, ha de fer referència a tot allò que envolta l'activitat professional

del fotògraf, des dels negatius fins a les càmeres, passant per tota aquella documentació textual (llibres de registres, manuals, textos) que ens ajudi a entendre el procés de creació i a identificar, documentar i datar amb precisió les fotografies que custodiem. Així doncs, quan ens referim a «patrimoni fotogràfic» ho fem atenent un conjunt d'elements que configuren un tot.

Un altre concepte imprescindible a l'hora de parlar de gestió del patrimoni fotogràfic és el del treball en agrupacions documentals, és a dir, determinar quin és el nexa d'unió entre el conjunt de fotografies que ens arriba i que custodiem. D'una banda, hi ha el volum d'imatges generades per l'Administració pública en el transcurs de la seva activitat. L'Administració, pròpiament, és una productora important de documentació, ja que per a donar servei a la ciutadania i protegir els seus drets es fa imprescindible documentar qualsevol activitat. La fotografia ha estat utilitzada d'acompanyament a aquesta finalitat documental, però el vertader gruix del fons municipal no està integrat per la fotografia administrativa, sinó per totes aquelles imatges obtingudes pels serveis de protocol o relacionades amb esdeveniments culturals i promoció turística. D'altra banda, i el que constitueix la majoria del patrimoni fotogràfic custodiat als centres públics procedeix de fons fotogràfics i col·leccions que a través de diferents modalitats com la donació, cessió o compra han ingressat a la institució.

D'aquests aspectes, se'n deriva la distinció entre fons i col·lecció. Generalment, podríem definir les col·leccions com un acte d'agrupació conscient i voluntari d'elements, és a dir, una persona o una institució decideixen crear una col·lecció per a ús i gaudi personal o col·lectiu a partir d'uns interessos concrets. En canvi, el fons fotogràfic procedeix d'un acte inevitable i fruit d'una activitat professional o amateur del seu creador. En funció de la naturalesa o característiques del seu productor distingirem entre fons de fotògrafs professionals com Vallvé, Chinchilla, Víctor, Ferré, Sònia Rimbau o Fernando López; els fons d'entitats o institucions com el Club Gimnàstic, la colla Jove Xiquets de Tarragona, la colla Castellans Xiquets de Tarragona; els fons d'empreses com la Fàbrica de Tabacs de Tarragona, Indústria Química Albiac i, finalment, els fons personals com el de Santiago Gramunt, Lluís Soler, Leandre Lerín, Albert Saludes, Josep Maria Tarrassa, Lluís Pons, Pau Gavaldà, Ramon Casas, Joan Micó o la família Serres Cirujeda. En definitiva, un total de més d'un milió de fotografies custodiades pel CIT/L'Arxiu i amb un abast cronològic que va des del darrer terç del segle XIX fins a l'actualitat.

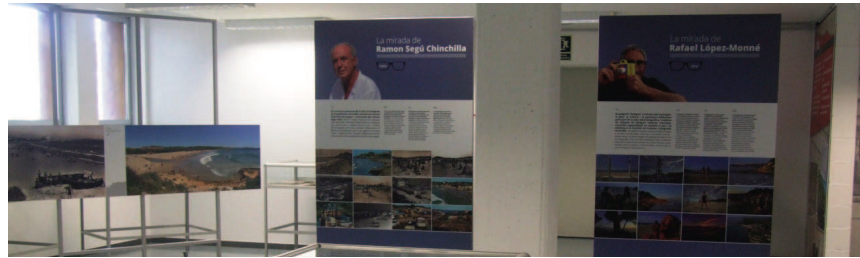
◆ La difusió

La socialització dels arxius respon a un doble objectiu, respon al compromís institucional de donar servei a l'usuari, però també d'enriquir culturalment l'entorn on treballa el centre. És per aquest motiu que la majoria d'exposicions que es programen es pensen itinerants, amb la intenció d'apropar a la ciutadania allò que custodiem i que arribi al màxim nombre d'espectadors possible.

La difusió, en l'àmbit del patrimoni fotogràfic està estretament vinculada a la seva reproducció en exposicions, llibres, audiovisuals, internet, etc. Pel que fa a les exposicions són diverses les mostres que s'han programat per a il·lustrar un període o commemorar fets i esdeveniments rellevants de la ciutat. Així, amb motiu dels 90 anys de la col·locació de la primera pedra de la fàbrica de tabacs i tenint en compte que l'Arxiu està ubicat en el magatzem número 2 de la Tabacalera, l'any 2013 es realitza una exposició per intentar explicar i descriure el significat de la instal·lació d'una fàbrica d'aquestes dimensions en una ciutat encara preindustrial. «La fàbrica de Tabacs de Tarragona: la Tabacalera» vol ser un homenatge també a tots aquells treballadors que la van fer possible.

«Platges de Tarragona, cinquanta anys després» són dues mirades a un mateix espai, amb un salt temporal de cinquanta anys. Tot i que la concepció inicial de les targetes postals dels anys seixanta captades per la nissaga de fotògrafs Chinchilla era la promoció turística del concepte sol i platja entre els estrangers que ens visitaven, avui han servit de base al fotògraf Rafael López-Monné per repetir-ne l'enquadrament i confrontar-nos amb un espai que tot i ser el mateix, el temps ha modificat o ha salvaguardat. El significat de les imatges canvia depenent del moment històric sociocultural en què aquestes s'observen i, així, unes imatges que d'inici van ser concebudes amb una finalitat publicitària ara han adquirit una funció documental.

El mateix passa amb les imatges que es poden observar a l'exposició «El barraquisme a Tarragona, fa cinquanta anys. La ciutat no reconeguda i els seus habitants» unes imatges que inicialment van ser concebudes amb una funció purament de registre, és a dir, amb l'objectiu d'elaborar un cens per comptabilitzar quanta gent vivia a les barraques, ara s'han convertit en unes imatges amb un valor històric incalculable que ens ha servit per a documentar la realitat d'aquest fenomen migratori sense precedents que va

haver d'afrontar la ciutat de Tarragona a la dècada dels seixanta. Aquest recorregut visual ens apropa als seus habitants, als seus habitatges i ens ajuda a reflexionar sobre una realitat moltes vegades desconeguda, i moltes altres silenciada, però que és essencial per entendre la configuració de la ciutat i la societat actual. En una dècada, la població de Tarragona passa dels 57.248 habitants l'any 1965 als 100.786 de l'any 1975.

El nom de Josep Maria Pujol de Barberà i la seva signatura anirà per sempre lligada a la ciutat de Tarragona, tant des del punt de vista urbanístic com arquitectònic. «Josep Maria Pujol de Barberà, l'arquitecte i l'espai» vol ser un homenatge a la seva figura i obra que durant quaranta-dos anys com a arquitecte municipal, Josep Maria Pujol de Barberà ha llegat a la ciutat. L'any 1922 va redactar el Pla d'Eixample que anava d'una banda, des del Parc del Miracle fins a la plaça Imperial Tarraco, i per l'altra, des de la Plaça de Toros fins a l'avinguda Catalunya, també va ser l'encarregat de dissenyar la nova xarxa de clavegueram i projectar el nou mètode d'abastament d'aigua a la ciutat a través de l'Oliva. L'obra més emblemàtica de l'arquitecte va ser el projecte del Mercat Central, però a la ciutat hi podem reconèixer moltes altres obres significatives com l'edifici de l'Escorxador, actual seu del Rectorat de la Universitat Rovira i Virgili, l'edifici de la Cooperativa Obrera Tarraconense, el Col·legi dels Germans de la Salle o el Col·legi i Església de les Carmelites. Una combinació d'imatges i plànols que ens ajuda a interpretar la fisonomia urbana i arquitectònica de la nostra ciutat actual.

Un altre tipus d'exposicions són les que s'han programat arran de la cessió de diferents fons documentals. Així, l'any 2018 i amb motiu de la cessió del fons Leandre Lerin i del Centre Excursionista Tarragona s'organitza l'exposició «Centre Excursionista Tarragona, més de 100 anys d'excursionisme». Una mostra que es vol apropar al fet excursionista en les seves diferents manifestacions i fer un repàs de les diferents fites esportives assolides al llarg de la seva trajectòria. El fet que el Centre Excursionista sigui hereu del Grup Excursionista Tarragoní (1920), el Muntanyenc (1923) i la Ginesta (1929) ens ha permès també fer un repàs a la història de l'excursionisme en l'àmbit tarragoní des del seu naixement fins al dia d'avui. A l'exposició es combina el patrimoni documental amb material propi de l'àmbit excursionista.

Finalment, l'any 2019, s'inaugura al Centre d'Art de Tarragona, al *tinglado* 2 del Moll de Costa, una exposició del fotoreporter alemany Walter Reuter amb imatges de la Guerra Civil espanyola. La mostra, que porta per nom «Walter Reuter, fotografia de la Guerra Civil espanyola», s'emmarca dins el conjunt d'activitats que es programen anualment al voltant de la data del final del conflicte bèl·lic a Tarragona, el 15 de gener de 1939, i que enguany commemorava el vuitantè aniversari del seu acabament. Aquesta exposició, fruit d'una iniciativa conjunta entre el Centre d'Estudis Sobre Conflictes Socials (CECOS) de la Universitat Rovira i Virgili, el CIT/L'Arxiu i comisariada per Rocío Arnal ha permès portar a la ciutat una cinquantena de fotografies inèdites de tot allò que passava dins i fora del camp de batalla.

En l'àmbit de la difusió cultural també és molt important avançar en fórmules d'explotació conjunta, creant escenaris de col·laboració i sinergies positives entre els diferents actors que promouen i divulguen la fotografia com a mitjà d'expressió, amb l'objectiu d'apropar a la ciutadania l'art i la tècnica fotogràfica. En aquesta línia, cal esmentar el cicle «El llegat dels fotògrafs tarragonins» que el CIT/LArxiu programa en el marc del Festival Internacional de Fotografia SCAN, que se celebra biennalment a Tarragona. L'objectiu, sense cap mena de dubte, és promoure l'obra i els fotògrafs del nostre àmbit d'actuació i que ja ha passat a formar part del patrimoni cultural. La iniciativa s'inicia el 2014 amb l'exposició «Ramon Segú Chinchilla, els anys setanta a Tarragona», una mostra de trenta-quatre fotografies en blanc i negre fetes pel fotògraf Ramon Segú Chinchilla, el tercer d'una nissaga de fotògrafs tarragonins que van captar l'esdevenir de la ciutat i els seus habitants des del 1913 fins al 2004. El període elegit, la dècada dels setanta, una dècada on es deixa enrere la dictadura i s'afronta el repte de la democràcia, però l'exposició no només mostra el rebombori polític, sinó que també ens presenta una ciutat en plena transformació urbanística i social. Un busseig per la memòria dels que ho han viscut en primera persona i un descobriment per a tots aquells que encara no havien nascut.

L'any 2016 es va programar «Revolució i Guerra Civil a Tarragona en imatges d'Hermenegild Vallvé», que va coincidir també amb la celebració del Congrés Internacional del 80è aniversari de la Guerra Civil espanyola de la Universitat Rovira i Virgili. Hermenegild Vallvé Vilallonga va néixer a Tarragona l'any 1893, ciutat en la qual va treballar i viure fins a la seva defunció l'any 1973. Va ser un dels pioners de la fotografia a Tarragona i va compaginar la seva faceta de fotoperiodista amb la fotografia d'estudi. A l'exposició es mostren cinquanta-quatre fotografies captades entre 1936 i 1939, la majoria inèdites, del període més convuls i dramàtic que va patir la ciutat de Tarragona al llarg del segle passat. Les imatges, amb una qualitat fotogràfica excepcional i un valor documental inqüestionable, il·lustren l'ambient de la revolució obrera que es va desfermar pels carrers de la ciutat com a resposta al cop d'estat d'uns militars rebels contra el règim legítim i democràtic republicà amb escenes de la vida quotidiana. Finalment, també es va mostrar un recull de l'estat desolador que oferia la ciutat de Tarragona després dels bombardejos de l'aviació feixista amb un total de 3.800 bombes llençades i 230 víctimes mortals.

«Treball i lleure a Tarragona, ara fa cent anys», inaugurada el 2018, mostra un total de seixanta-quatre imatges captades a la ciutat de Tarragona durant el primer quart del segle xx. Així com les mostres anteriors havien estat dedicades a un fotògraf tarragoní en concret, aquesta vegada es combinen imatges captades per fotògrafs professionals amb imatges d'aficionats, ja que és en aquest període quan s'incorpora aquest perfil d'usuari a les pràctiques fotogràfiques, llegant-nos un grapat d'escenes més pròpies de la vida quotidiana i de l'àmbit familiar. La mirada del fotògraf perd la rigidesa del segle XIX i es converteix en una mirada més humanitzada i propera. L'exposició es planteja com un itinerari visual centrat en el món del treball i el lleure, on es mostra una societat en plena transformació fruit del món modern que s'està configurant.

D'aquestes mostres cal destacar l'edició d'un catàleg, amb la participació d'Editorial Silva, a la col·lecció que porta per nom «Quaderns de L'Arxiu». El catàleg és un element d'importància màxima en relació amb la permanència de les imatges, ja que ens permet visualitzar-les a través del temps i es converteix en un mecanisme d'aproximació als diferents fons fotogràfics. Seguint en l'àmbit de les publicacions, cal fer menció especial també a la coedició que s'ha fet amb l'Editorial Efadós del llibre *Tarragona desapareguda*, un recorregut visual per la ciutat d'abans, que ens permet mirar enrere i endinsar-nos en el passat recent de la ciutat que habitem.

Amb la intenció de reflexionar sobre la història que hi ha darrere dels llocs i dels espais que actualment freqüentem, cal destacar també l'expo-

sició que s'ha programat aquest 2019 sota el nom «Tarragona refotografiada». La mostra consisteix en recrear una imatge cercant el mateix lloc des d'on es va captar la imatge antiga, tractant de repetir l'enquadrament, l'angulació i la composició de l'original. Després, de forma digital o manual, ambdues imatges, l'antiga i l'actual, es sobreposen per aconseguir la imatge refotogràfica. L'objectiu és que en una visió es pugui copsar l'abans i l'ara, el passat i el present d'un espai reconegut pel qual sovint passem i ens movem sense ser conscients dels esdeveniments excepcionals o quotidians que van tenir lloc en el mateix indret. Les refotografies han estat realitzades per dues alumnes de l'Escola d'Art i Disseny Tarragona de la Diputació de Tarragona, que han participat en aquest projecte mentre realitzaven les seves pràctiques, i alumnes dels diferents centres escolars que assisteixen a la ruta pedagògica *Els llocs de la memòria de la Guerra Civil i la repressió franquista a Tarragona*, organitzada pel Centre de Recursos Pedagògics i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona.

Finalment, la inclusió de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en l'àmbit patrimonial ens ha presentat unes oportunitats de difusió del patrimoni fotogràfic inimaginables fa uns anys i ens ha proporcionat uns nous escenaris on desenvolupar-nos i transmetre coneixements. La conversió a digital d'objectes originàriament analògics, la digitalització, i l'accessibilitat en línia als diferents continguts han estat un dels puntals bàsics per obrir la porta a noves fórmules d'accés i promoció del patrimoni, com per exemple a través del web <https://arxiu.tarragona.cat>, on ja es poden consultar més de 33.500 fotografies.

Menció especial mereix també el projecte «Capsa de Sabates 2.0», que ha permès la creació d'un espai web a partir de la fotografia domèstica i familiar aportada pels mateixos usuaris en format digital, sense necessitat d'aportar els originals en format físic. Aquest espai d'interacció entre ciutadania i institució ha permès conèixer un patrimoni fotogràfic vinculat a l'àmbit personal de les famílies que han habitat la ciutat, convertint-se en una font molt enriquidora de memòria oral i construint una memòria col·lectiva en primera persona, un contrapunt a la versió més oficialista del fotoperiodisme institucional o professional. En aquesta línia, també cal destacar la secció setmanal «La finestra de l'Arxiu», en la qual les xarxes socials actuen com la plataforma de difusió de continguts amb què els usuaris donen a conèixer als seus seguidors una imatge que ja forma part del patrimoni fotogràfic; la iniciativa es va endegar l'any 2013 amb un abast que ha anat creixent exponencialment i que va aconseguir 72.000 visualitzacions a Facebook i 140.000 a Instagram el 2018.

A hores d'ara, ja no queda cap dubte que internet ha afavorit l'aparició de noves formes de comunicar i de consumir continguts i que el futur dels nostres serveis, entre moltes altres coses, està íntimament vinculat a l'adaptació que sapiguem fer a aquests nous recursos que van apareixent.

BLANCA GAS SANCHO
Centre d'imatges de Tarragona / L'Arxiu